

Ewa Cisek*

FLAMANDZKI DETAL ARCHITEKTONICZNY JAKO POŁĄCZENIE IDEI I EMOCJI Z FIZYCZNYMI WŁAŚCIWOŚCIAMI MATERIAŁU

FLEMISH ARCHITECTURAL DETAIL AS A COMBINATION OF IDEAS AND EMOTIONS WITH PHYSICAL PROPERTIES OF THE MATERIAL

Panująca w Belgii stała fascynacja strukturą gotyckiego, ceglanego muru i jego finezyjnym detalem widoczna jest zarówno w działaniach konserwatorskich zabytkowych budowli, jak i we współczesnej architekturze mieszkaniowej. Stosowany dziś detal neogotycki wydaje się być czymś innym niż jego średniowieczny pierwowzór. Różnice te wynikają z właściwych obecnym czasom wpływom nowoczesnych technologii, sprzyjającym typizacji i uproszczeniom, czego efektem jest wielość interpretacji wyjściowych wzorców.

Słowa kluczowe: neogotycki detal, architektura ceglana

In Belgium endless fascination with the structure of the Gothic brick wall and its sophisticated detail can be seen both in restoration activities of historical buildings and in modern housing architecture. The neo-Gothic detail, which is used today, seems to be something different from its Medieval prototype. These differences result from the influences of modern technologies characteristic of our times which are conducive to typification and simplifications the effect of which is plurality of interpreting the initial models.

Keywords: Neo-Gothic detail, brick architecture

Jednym z elementów składających się na poczucie tożsamości i przynależności narodu lub społeczności zamieszkującej określony region geograficzny jest, obok niepodzielnie panujących wzorców uniwersalnych, naturalna skłonność do określonych form ekspresji artystycznej, wyrażanych poprzez plastyczne motywy lub architektoniczne detale. Te ostatnie można analizować z perspektywy upływającego czasu,

mając na względzie zarówno czynniki środowiskowe, takie jak: lokalny mikroklimat i dostępność materiałów, co w efekcie wyznaczało określone wzorce kształtowania architektonicznych form, jak i wpływy ideowe, związane z dominującym trendem, akceptowanym i kreatywnie rozwijanym na danym terenie. Przywiązanie do pewnych historycznych motywów obecnych we współczesnych rozwiązaniach architektonicznych

* Cisek Ewa, dr inż. arch., Politechnika Wroclawska, Wydział Architektury, Zakład Projektowania Architektury Mieszkaniowej.

może niekiedy zdumiewać. Zwłaszcza jeśli użyte detale pochodzą z zamierzonych czasów, sięgających mroków Średniowiecza. Doskonałym przykładem takich właśnie zastosowań są północne rejony Belgii, gdzie większość miast, takich jak: Brugia, Gandawa czy Antwerpia zachowało w doskonałym stanie średniowieczną starówkę. Wspaniałe gotyckie budowle sakralne i rezydencje mieszkalne świadczą o niekwestionowanej wielkości tego regionu. Fascynacja strukturą gotyckiego, ceglanego muru i jego finezyjnym detalem pozostaje w Belgii wciąż bardzo żywa. Romantyczny powiew gotyku widoczny jest zarówno w wiernych lub często zaskakujących nowymi interpretacjami rekonstrukcjach detali średniowiecznych budowli, jak i we współczesnej architekturze mieszkaniowej: przedmieść wielkich metropolii i nadmorskich miejscowości letniskowych.

W zabytkowej Brugii stanowiącej przykład wernakularnego średniowiecznego miasta, idea gotyckiego detalu wydaje się być wszechobecna. Jest ona widoczna zwłaszcza w detalach dachów domów zarówno w postaci zachowanych oryginalnych zwieńczeń szczytów i lukarn, jak i w ich współczesnych interpretacjach. Zabytkowa zabudowa placu Burg doskonale ilustruje tę zasadę. Dawne formy szczytów są często rekonstruowane do pierwotnego kształtu poprzez dopełnienie kamiennych elementów ich stałowymi odpowiednikami w kolorze głębokiej czerwieni. Również w nowo wznoszonych realizacjach idea dawnego detalu oraz związane z nią skojarzenia i emocje pozostają, uzyskuje on jednak uproszczoną formę, wynikającą ze specyfiki nowego materiału i zastosowanej, nowatorskiej technologii jego wykonania. Jako przykład może posłużyć Dom dla Samotnych *Prinsenbos* w Brasschaat (realizacja 1990 r.), wzniesiony na przedmieściu Antwerpii. Chociaż nawiązuje swoją formą i proporcjami do średniowiecznej wiejskiej rezydencji, to uzyskał on całkowicie nową interpretację gotyckich detali. Elewacje stanowią interesujące

połączenie cegły elewacyjnej z papowymi gontami ułożonymi w łuskę, zaś minimalistyczne, archetypowe w swym kształcie, ciemnoczerwone lukarny są doskonałym, współczesnym przetworzeniem gotyckich form.

Jednym z najbardziej interesujących, pod względem współczesnego detalu, kierunków pojawiających się we flamandzkiej architekturze mieszkaniowej jest tzw. wiejski styl neogotycki. Inspiracje co do formy i materiału czerpie on ze średniowiecznych rezydencji wiejskich. Jego korzenie sięgają nurtu romantycznego z przełomu wieków, który cechy „prawdziwych form” harmonijnie zestrojonych z naturalnym krajobrazem przypisywał architekturze średniowiecznej i ludowej. Charakteryzowała go marzycielska uczuciowość i umiłowanie przyrody. Liderami tego kierunku byli William Morris i John Ruskin. „Morris zwracał uwagę na organiczny związek łączący krajobraz ze średniowiecznym zrębem zabudowy – związek obecny w detalu i w przenikaniu się materiałów. (...) Ruskina fascynowała witalność form gotyckich oraz ich swobodny stosunek do wyjściowych schematów” [1, s. 98].

Typ współczesnego, wiejskiego krajobrazu w Belgii ukształtowało Średniowiecze. Współczesne domy mieszkalne stanowią niejednokrotnie doskonałe przetworzenie wzorców z przeszłości. Wiejski styl neogotycki odwołuje się do wartości lokalnych, związanych ściśle z danym miejscem. Reprezentuje on cechy charakterystyczne dla antymodernizmu – nawiązuje do form tradycyjnych, charakterystycznych dla regionu. Współczesne realizacje mieszkaniowe odzwierciedlają konsekwentne dążenie do uzyskania utraconej rodzimości poprzez syntetyzację odrzuconych przez modernizm form architektury gotyckiej [2]. Twórcze przetworzenia dawnych wzorców i archetypów stanowią pomost pomiędzy przeszłością regionu a jego teraźniejszością. Obiekty uzyskują narracyjną strukturę – tradycja historyczna i regionalna wzajemnie się przeplatają, kontynuowane są wątki wynikające

Dom w wiejskim stylu neogotyckim, *Neerwelden* w Brasschaat, Belgia fot. E. Cisek
House in the neo-Gothik rural style, *Neerwelden* in Brasschaat, Belgium, photo by E. Cisek

z istniejącego, naturalnego i kulturowego kontekstu miejsca [3]. W formach projektowanych domów widoczny jest gotycki wertykalizm manifestujący się: smukłą lukarną, o finezyjnym np. schodkowym detalu szczytu, umieszczoną w osi partii wejściowej oraz pionową artykulacją otworów drzwiowych i okiennych. Stosuje się łączenie powierzchni ceglanych z kamieniem w takich elementach jak: podpory, gzymsy, obramienia okien i drzwi. Kalenicowe elewacje wykonane są z zastosowaniem cegły elewacyjnej o zadanim rysunku i barwie ceramicznych elementów. Sielskiego charakteru dodają całości: drewniane okiennice, nie dbale rozrzucone fragmenty sprzętu gospodarczego i małe, kwiatowe przedogródki.

Doskonałym przykładem osiedla – ogrodu zaprojektowanego w przeważającej większości z zastosowaniem neogotyckich detali jest zespół *Neerwelden* wzniesiony w Brasschaat, na przedmieściu Antwerpii (realizacja 1986 r.) Pierwotna idea założenia zakładała wykorzystanie terenu pod budownictwo socjalne. Jego układ urbanistyczny, ograniczona liczba mieszkańców i jasno określone granice oraz punkt integracji – zielona część wspólnotowa miały posłużyć stworzeniu przyjaznego środowiska mieszkaniowego dla ludzi najbardziej potrzebujących [4]. Osiedle skomponowano z jednorodzinnych domów wolnostojących o skupionej, intensywnej zabudowie. W trakcie budowy założenia wzrosło jednak zainteresowanie inwestycją i większość działek została sprzedana, zaś wznoszonym budynkom nadano indywidualny i różnorodny detal architektoniczny, mieszczący się jednak w jednolitym materiałowym i ideowym kanonie. Pomimo różnego charakteru domy tworzą spójną i harmonijną kompozycję urbanistyczną. Stało się to możliwe dzięki: jedności materiału – zastosowano cegłę elewacyjną o różnych odcieniach, ludzkiej skali założenia – są to przeważnie założenia parterowe, jedynie z użytkowym poddaszem oraz występowaniu elementów wspólnych, łączących takich jak: zastosowanie

charakterystycznych kolorów i wzorów posadzki oraz neogotyckich detali, widocznych w kształtowaniu budynków i małej architektury (il. 1). Przy budowie *Neerwelden* użyto na elewacje obiektów cegłę klinkierową w wielu różnych kolorach i rodzajach. Spotkać tu można domy w odcieniach: od antracytowego, przez wiśniowy, do czerwonego, brązu czekoladowego, pomarańczowego, brązu cieniowanego, żółtego, czy jasnobieżowego. Spokojny układ wozówkowy przełamany jest przez nadproża – z pionowych wozówek lub kształtek kamiennych, a zacierana na równo spoina pozwala uzyskać malarską płaszczyznę bez cieni. Ciekawy efekt daje także melanż – atrakcyjne łączenia kolorystyki ceramiki np. naturalne piaskowe zabarwienie cegieł zestawia się z jasno lub ciemnomiodowym. Odchodzenie od jednobarwnych, ceglanych elewacji nadaje budynkom narracyjny charakter i lepiej integruje je z otoczeniem. Urok takiego domu polega na pointylistycznej plamie elewacji, jej przyjemnym, miękkim i naturalnym charakterze. Przywołuje to obraz gotyckich rezydencji kiedy to cegła cieszyła się dużą popularnością. Ówczesna technologia wypalania ceramiki umożliwiała uzyskanie materiału o różnym stopniu zabarwienia. Stąd też średniowieczne budowle nie miały jednolitej barwy. Domy w *Neerwelden* o pointylistycznych elewacjach to współczesne przetworzenie odległego w czasie obrazu – gotyckie linie korpusu budynków przypominają przyciemnione tajemniczością średniowieczne stare rezydencje. Neogotyckie detale widoczne są we wszystkich elementach tworzących kompozycję osiedla: od skali domu aż po małą architekturę, reprezentowaną przez finezyjne w swym kształcie skrzynki na listy. Obok standardowych cegieł dostępnych w wielu kolorach i fakturach (np. lico: gładkie, ryflowane, wytłaczane, porowate, skaliste) zastosowano w osiedlu także systemowe kształtki ceglane. Wykorzystano je na elewacjach przy formowaniu specyficznych miejsc budynków tj.: nadproża, parapety

i gzymsy. Cegły i kształtki zastosowano również przy budowie małej architektury *Postbus* – skrzynek na listy. W *Neerwelden* każda pocztowa skrzynka ma zindywidualizowany, często fantazyjny i oryginalny kształt tworzący interesującą grę pomiędzy estetyką elewacji a otoczeniem domu.

Cegła jest podstawowym budulcem większości flamandzkich osiedli mieszkaniowych. Psychologowie uznają ją za symbol całego domu – uosabia bowiem część większej całości. Stanowi ona ulubiony materiał budowlany Belgów ceniących jej fakturę i niewygórowaną cenę. Jako materiał trwały i mrozoodporny cegła elewacyjna nie odbarwia się na słońcu, zaś niska nasiąkliwość powoduje, że utrzymanie fasady budynku w czystości i dobrym stanie technicznym jest o wiele tańsze, niż w przypadku alternatywnych rozwiązań. Są to cechy materiału bardzo istotne, zwłaszcza że Belgia jest krajem o dużej różnicy temperatur między zimą (–2) a latem (+18). Łączy się z tym zmienna pogoda – na zmianę: sucho i wilgotno, słońce i deszcz, mróz i ciepło. Materiał ten zapewnia długowieczność i dzięki gotowej fakturze oszczędza dodatkowych robót wykończeniowych. Jako naturalne i porowate tworzywo pozwala ścianie „oddychać” – odprowadza ze ściany na zewnątrz wydostającą się z domu wilgoć, zapewniając komfort przebywania we wnętrzu. Do tego dochodzą odczucia związane z emocjami i skojarzenia – elewacja sprawia wrażenie solidnej, zapewniającej bezpieczeństwo, choć w rzeczywistości jest tylko warstwą osłonową dla ściany warstwowej [5]. Cegły i ceglane kształtki w połączeniu z elementami kamiennymi tworzą współczesne neogotyckie detale, których charakter wynika bezpośrednio z natury tego tworzywa.

Gotycki detal tworzony w przeszłości wydaje się być czymś innym niż stosowane obecnie jego neogotyckie wersje. Dawniej element ten w pełni wyrażał tożsamość kulturową, oddając panujący wówczas

styl. Jego charakter wynikał bezpośrednio z powszechnie stosowanych w średniowieczu materiałów takich jak: kamień i cegła oraz z dostępnych wówczas sposobów ich obróbki. Stanowił on wreszcie integralną część bryły budynku, jako forma zaprojektowana dla niego indywidualnie, przykuwająca uwagę, niepowtarzalna i oryginalna w swoim wyrazie. Sposób percepcji detali architektonicznych w przeszłości przez potencjalnych obserwatorów wydawał się też inny niż dziś: bliższy kontemplowaniu niż postrzeganiu. Kontemplowanie detalu łączyło się z dostrzeganiem jego prawdziwej istoty i indywidualnej struktury oraz relacji w jakich pozostawał z innymi elementami, tworzącymi obiekt jako całość. Przykuwał on uwagę, nie pozwalając jednak stracić z pola widzenia obrazu kompletnej kompozycji, zgodnie z zasadą: małego dzieła zawartego w większym.

Współcześnie stosowane neogotyckie detale zdają się naśladować swoje pierwowzory, jako wyraz nieprzemijającej mody na romantyczność. Ich obecne kształty nie zawsze wynikają ze specyfiki stosowanego pierwotnie materiału, wręcz przeciwnie przy ich wykonaniu stosuje się niekiedy nowe tworzywa i poddaje się je obróbce przy zastosowaniu nowoczesnych technologii, co w efekcie nadaje im nowe cechy. Efektem tych działań są z jednej strony nieuniknione uproszczenia, typizacja i powtarzalność wyjściowych wzorców, z drugiej strony generowana jest wielość interpretacji pierwotnych motywów, dzięki czemu stale ewoluują one w czasie. Świadczy o tym wariantowość rozwiązań elewacji, możliwość żonglowania detalami, dowolnego łączenia ich lub rozdzielania przy tworzeniu nowego wizerunku obiektu. Stosowany przykładowo neogotycki detal zwieńczenia lukarny można powielać w nieskończoność, przez co staje się on elementem wymiennym, mogącym funkcjonować rozłącznie z projektowanym budynkiem, co czyni go postrzeganym jako coś niezależnego. Dochodzi do tego właściwy obecnym czasom

sposób percepcji obiektu i jego detali. Nie są one zazwyczaj kontemplowane tylko postrzegane. Postrzeganie tym różni się od kontemplowania, że skupia się na komercyjnym charakterze detali: poddaje je ocenie i wartościowaniu, traktuje powierzchownie jako indywidualne elementy, pasujące lub nie, przez

co wymienne, nie powiązane ściśle z resztą obiektu. Różnice te są bardzo czytelne, zwłaszcza że dawne i współczesne detale architektoniczne występują obecnie obok siebie, niejednokrotnie wzajemnie się łącząc, przenikając i dopełniając, co nadaje im cechy organicznej strukturalności.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Drapella-Hermansdorfer A., *Idea jedności w architekturze*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1998.
- [2] Drapella-Hermansdorfer A., Masztalski R., Wojtyszyn B., *Od miast – ogrodów do koncepcji zrównoważonego rozwoju, w Miasto – ogród, sto lat rozwoju idei*, Dolnośląskie Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 1998.
- [3] Sztuka M., *Historia miast ogrodów w Wielkiej Brytanii – aspekty socjalne i ekonomiczne*, [w:] *Miasto – ogród,*

- sto lat rozwoju idei*, Dolnośląskie Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 1998.
- [4] Gzell S., *Miasto – ogród: dzisiejsze poglądy na miejsce idei Howarda w rozwoju urbanistyki XX wieku*, [w:] *Miasto – ogród, sto lat rozwoju idei*, Dolnośląskie Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 1998.
- [5] Włodarczyk J., *Życie znaczy mieszkać*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Kraków 1997.